

Evigt anakronistisk, altid moderne

Jakob Caspersen

- købmandsgård mellem forretning og museum

I 2022 har Lützhøfts Købmandsgård dobbelt rund fødselsdag: Det er 130 år siden, Elias Lützhøft slog døren op for den første kunde, og det er 40 år siden, den selvsamme dør gik op for den første museumsgæst.¹

Siden 1982 er 1,1 mio. besøgende trådt over dørtærsklen² og ind i en tidslomme, der ikke alene ser ud som dengang – den fungerer også på samme måde som for ca. 100 år siden: Kræmmerhuse bliver vredet, fyldt op med bolsjer og vejlet af på balancevægten. Butikken, der blander smukt ind blandt Ringstedgades forretningsfacader, er en anakronisme, en lille bid af en svunden tid i midten af det moderne.

Det er imidlertid ikke kun museumsgæster, der har følt sig hensat til en svunden tid, når de er trådt indenfor. Da de sidste købmænd, Bodil og Carl Viggo Petersen, standsede forretningen i 1979, havde de længe konkurreret med et stigende antal supermarkeder. Modsat mange af deres købmandskolleger endda med en vis succes – og stadig med disksalg, kælderkolde bajere og fuglefoder i løs vægt.

Man kan ligefrem hævde, at gården allerede var et levn fra fortiden, da den første husmand kørte ind gennem porten for at slå en handel af i 1892. Netop den sidste del af 1800-tallet var en skæbnetime for talrige købmandsgårde. Alligevel blev forretningen på Ringstedgade en succes.

↑ Fig 1.

Der er ikke stor forskel mellem facaden i dag og på dette foto fra ca. 1915. Fra venstre: Jens Peter Larsen, gårdskar, hr. Nielsen, kommis og Leif Pagh Knudsen, lærling. Fotograf ukendt.

Det var næppe ønsket om at skabe en anakronisme, der drev Elias Lützhøft eller hans efterfølger, Christian Petersen. Tværtimod var driften præget af en stor grad af forandringsvilje. Det blev også bemærket i det prospekt, som Roskilde Museum fremsendte til kommunalbestyrelsen i 1979:

”Det karakteristiske ved købmandsgårde er ikke stabilitet og traditionsfasthed, men derimod den stadige forandring, som hænger sammen med købmandens evne og vilje til at tage nye initiativer i takt med kundernes skiftende krav.”³

Alligevel, så var selve baggrunden for at gå ind i projektet den, at købmandsgården er så velbevaret, som den er; at den var en levende anakronisme. Navnlig de ”oprindelige og originale interiører” vakte begejstring og var med til at tænde idéen om købmandsgården som et levende museum.⁴

Måske er det snarere sammenhængen mellem tradition og fornyelse, der er det karakteristiske for Lützhøfts Købmandsgård?

Det er dette limbo mellem modernitet og forældelse, som denne artikel vil beskæftige sig med. For måske er det snarere sammenhængen mellem tradition og fornyelse, der er det karakteristiske for Lützhøfts Købmandsgård?

Det kan som sagt virke underligt, at der blev oprettet en købmandsgård i slutningen af 1800-tallet. Mens købmandsgården som koncept har århundreder på bagen, så var de strukturer, der betingede forretningsformen, i kraftigt omslag i denne periode.

DA VERDEN GIK AF LAVE

Købstaden Roskilde. En by, hvor gaderne summede af liv. Med bønder, der kom agende til langvejsfra med høsten på ladet, med fyldebøtter på jagt efter den næste pot brændevin, med tjenestepiger på vej til dagens indkøb og med børn i stormløb for at veksle en tøøre til et sukkerchok. Alle med kurs mod en af byens talrige købmandsgårde.

↑ Fig 2.

I midten af 1960'erne skabte den lokale filmentusiast, senere leder af TV Midtsjælland, Villy Nielsen en film om Roskilde. I åbningssekvensen klippede han mellem en række kontraster i byen: fra den stadig aktive hejs i kornmagasinet i Lützhøfts Købmandsgård til facaden på et af byens nye supermarkeder. Også for ham var købmandsgården tilsyneladende en anakronisme. Fotograf: sandsynligvis Villy Nielsen. Still-fotos fra filmen "Byen".

Her mødte de brændevinsbrændere, handelsbetjente, avlskarle, maltgørere og alle de andre hårdtarbejdende sjæle, som fik hjulene til at dreje rundt på de store produktionsvirksomheder. Gårdene havde store landbrug knyttet til sig, som gav korn til den brændevinsproduktion, som købmændene havde eneret på. Lagrene rummede også isenkram, kolonialvarer, hørkram og alt det andet, der nu var brug for hos både bønder og borgere. Samtidig var købmandsgårdene et mødested. Man kunne købe varer fra fjerne egne, og i folkestuen kunne bønder udveksle historier.

Der blev både handlet en gros og en detail, og der blev sat en ære i at levere personlig betjening for at pleje båndene med de forskellige kunder. For når man først havde valgt sin købmandsgård, så skiftede man meget sjældent. Gik den fædrene gård i arv, så fulgte købmanden som regel med.

Købmandsgårdene var en lukrativ forretning. Gennem århundreder havde købmændene hørt til blandt byens absolutte spidser, med slægter som Borch, Bruun, Brønniche og Kornerup i centrum. Man giftede sig i høj grad ind i hinandens familier, så formuerne ikke blev splittet, og den superrige elite i Roskilde kunne bestå.⁵

Alt har som bekendt en ende, og for de store købmandsgårde skete der tre markante ændringer i samfundet i den sidste halvdel af 1800-tallet, som fik deres verden til at gå af lave.

For det første blev næringsfrihedsloven vedtaget i 1857. Nu kunne enhver myndig, ustraffet mand med den rette uddannelse indløse borgerskab. Det gav ham ret til at bedrive "al Slags Handel i Stort og Smaat"⁶ med nogle få undtagelser. Nu kunne de gamle købmænd ikke længere med lavsbestemmelserne i hånden forhindre eller besværliggøre opkomlingenes higen efter det eftertragtede borgerskab.

For det andet blev deres produktionsapparat forældet, da industrialiseringen for alvor gjorde sit indtog i Danmark. Spiritus og øl var nogle af de varegrupper, der tidligt overgik til centraliseret masseproduktion.

Og for det tredje, så mistede de meget af omsætningen, da store dele af dansk landbrug blev omlagt fra vegetabilsk til animalsk produktion, navnlig fra 1880'erne og frem. Den tidligere så vigtige kornhandel blev nu til en for bønderne langt mere profitabel handel med smør, ost og kød – en handel, der gik de store købmænd forbi og i lommen på den gryende andelsbevægelse.⁷

Mod slutningen af 1800-tallet var det ved at være slut med de store købmandsgårde. Enten lukkede de helt eller blev splittet op i mindre virksomheder. Men midt i den sorte time for de store købmandsgårde kommer der en lille ny.

FRA LÜTZHØFT TIL EFTERFØLGER

I 1892 åbnede Brødrene Lützhøft i Ringstedgade 6-8. Det var nu mest den ene bror, Elias, der stod bag. Det familiære navn skyldes formentlig, at man ikke ønskede at antyde, at der var konkurrence mellem de to brødre, der begge drev fødevarevirksomheder i Roskilde.

Det forhenværende bageri blev bygget om til købmandsgård. Som sådan var den hverken den største eller den flotteste blandt Roskildes købmandsgårde. Her var intet bryggeri eller brænderi, og de tilhørende jordlodder var meget små. Behovet for produktionsfaciliteter var beskedent, men der var brug for en ny magasinbygning.⁸ Her lagrede man noget af det korn, som bønderne trods alt producerede, og man foretog en let videreforarbejdning, inden det blev solgt videre til møllerne.

Samtidig gav bøndernes voksende dyrehold et tilsvarende behov for foderstoffer. Dem kunne købmanden levere sammen med alle de andre daglige fornødenheder: brændsel, kolonialvarer, frø, hørkram, isenkram, byggematerialer med mere – meget af det industrielt fremstillede færdigvarer.⁹

Det var dermed de selvsamme forandringer i samfundets indretning, der gjorde de store købmandsgårde urentable, som i høj grad muliggjorde fremkomsten af den nye generation af små købmandsgårde.

Modsat de gamle fungerede de i overvejende grad som rene omsætningsvirksomheder.¹⁰ En by som Roskilde var et velegnet sted til en sådan forretning. Ikke alene var der et stort opland, der var også adgang til både havn og jernbane.

Forretningen gik godt for Elias Lützhøft. Men det var ikke mange år, han fik lov at stå i spidsen for købmandsgården. Han døde af et hjertestop i 1903, 54 år gammel.

← Fig 3.

Den unge familien Petersen med en voksende børneflokk købmandsgården. Fra venstre: Marianne, Christian, Else og Inger Petersen. Fotograf ukendt. Ca. 1910.

↑ Fig 4.

Al slags vejr var træskovejr for de hårdtarbejdende karle på købmandsgården. Kommiserne, derimod, havde altid pæne sko på. Bemærk også gårdskarlens klokke ved døren. Gårdskarlen, Jens Peter Larsen, ses til venstre sammen med købmandsparrets datter, Inger Petersen. De var gode venner, når ikke Jens Peter forsøgte at vænne hende fra sutten ved at dyppe den i sildetønden. Fotograf ukendt. Ca. 1912.

Hans afløser blev den kun 24 år gamle Christian Petersen. Som handelsbetjent havde han arbejdet ved forskellige købmænd i Roskilde og omegn og havde nok så vigtigt arvet en større sum penge fra sin far. Det gav ham mulighed for at lægge en stor del af købesummen kontant. 60.000 kr. kostede gården i 1903, svarende til ca. 4,3 millioner kr. i 2022-værdi.

Først måtte han søge om borgerskab, da han endnu ikke var fuldt myndig - det blev man først som 25-årig. Han fik borgerskabet beviliget og havde nu ret til at bedrive handel.

Christian Petersen drev gården med stor dygtighed og blev i sin samtid beskrevet som "en rolig, støt Mand, der ved sin solide Dygtighed har drevet sin Forretning jævnt fremad".¹¹ Under ham oplevede gården sin storhedstid.¹² Da den i 1982 genåbnede som museum, var det da også tiden under Christian Petersen, som gården var sat tilbage til - perioden 1910-1920.

Derfor er det denne periode af købmandsgårdens historie, der er bedst beskrevet. Der findes interviews med købmænd, kommisser og lærlinge samt talrige andre undersøgelser fra tiden. Det giver en god mulighed for at beskrive, hvordan en dag på købmandsgården kunne have forløbet i tiden omkring Første Verdenskrigs udbrud, så lad os gøre det:

EN DAG I KØBMANDSGÅRDEN

Ding ding.

Det er en ualmindeligt kold oktobermorgen, og hanen har ikke vovet sig ud for at gale endnu. Alligevel ringer klokken til venstre for butikkens bagindgang. Jens Peter skynder sig ud fra folkestuen, hvor han er ved at tænde op i kakkelovnen. Som gårdskarl skal han tage imod bønderne og tage sig af deres vogne og heste. Er han ikke at finde, kan man altid ringe efter ham.

Hanen har ikke vovet sig ud
for at gale endnu. Alligevel
ringer klokken til venstre for
butikkens bagindgang

Han hilser med sit midtsjællandske *goddaw* samt bondens efternavn. Det var en af de små husmænd syd for Roskilde, der lige har hentet bærme hos spritfabrikken til sit kvæg. Nu skal han have lidt forskellige kolonialvarer fra købmanden. Da butikken først åbner kl. 7, inviterer Jens Peter ham med over i folkestuen, hvor de varmer sig på en lille skarp, mens der kommer liv i kakkelovnen.¹³

De når lige at få øje på Lejf Pagh Knudsen, der er på vej ned fra nr. 8 for at lukke butikken op. Som yngstelærling møder han ind før de andre i butikken, så kakkelovnen er varm, når de kommer. Bagefter måtte han tømme spytbakken på købmandens kontor for sand, avispapir og afgnavet skråtobak. Som den nederste i hierarkiet får han alle de beskidte tjanser.

En halv times tid efter kommer kommisserne – ekspedienterne – til syne sammen med andenlærlingen. Ligesom Lejf bor de under samme tag som købmanden. For lærlingene er kost og logi den eneste løn, mens kommisserne får en relativt beskedent hyre oveni – mindre end Jens Peter og de andre arbejdsfolk.¹⁴

De er ellers lidt finere på den. De og lærlingene går i almindeligt tøj: jakkesæt, slips og lædersko.¹⁵ Lejf kan dog tage et forklæde på, når arbejdet er beskidt. Jens Peter derimod har altid en blå skjorte og et forklæde i groft, hvidt bomuldsstof på samt spidssnude træsko. En påklædning, der minder meget om de andre arbejdskarles.¹⁶

Når karlene møder ind, starter dagen ofte med et besøg hos Lejf, der arbejder meget i baglokalet. Her vasker han flasker og tapper bl.a. vin og brændevin fra træfadene. Arbejdsmændene har hver deres egen lille flaske, som de kan tappe gratis brændevin i. Før afgifterne mangedobler priserne under Første Verdenskrig, koster en liter brændevin 37 øre, nogenlunde det samme som en timeløn for en ufaglært arbejder – og det regner købmanden ikke for noget.¹⁷

En af de store aftagere til brændevinen, Peter Slusk, holder lidt igen i dag. Han er netop kommet tilbage efter at være blevet fyret endnu en gang. Tilnavnet Slusk betyder, at han ”er uordentlig (skødesløs, dadelværdig) i sin levevis, sin paaklædning, sit arbejde”,¹⁸ og med sit seneste stunt levede han i den grad op til navnet. For et par dage siden havde de fundet ham i en af kældrene. Her lå han døddrukken og med cognac dryppende ned i munden fra et af de store fade. Det var alligevel for meget for købmanden, der sendte ham hjem. Dagen efter kom hans kone og tryglede for, at han kunne få sit arbejde igen, som hun så ofte havde gjort før. Og tilbage kom han – ligesom han nok snart kigger ind i baglokalet for at få fyldt sin lille flaske igen.¹⁹

Hen ad formiddagen kommer der flere og flere bondevogne ind i gården. En af bønderne ankommer sammen med sin hustru, så Jens Peter iler til med en lille stige. Men hun stiger ikke hurtigt nok ned til hans smag. ”Kom så, mutter”, lyder det, hvorefter han tager hende om livet og løfter hende ned med et smil.

Bondeparret følges ind ad bagindgangen til købmandens kontor. På vejen ind stikker de kommissær Iversen en seddel med dagens bestillinger, så de kan få vognen læsset. Købmanden byder på en madeira, herren takker ja til, mens fru er mere tilbageholdende. Hun ved, at de to skal snakke forretninger. Købmanden ringer fluks på den interne linje op til sin hustru, Marianne, og beder hende om at have kaffen klar oppe i privaten.²⁰

→ Fig 5.

Med Jens Peters sirlige system kunne der være plads til 30 vogne i købmandsgården. I baggrunden kan man se sydføljen, hvor han holdt hof i folkestuen.

Marianne Petersen har i det hele taget nok at bestille i den store husholdning, hvor der er mange på kost. Til sin hjælp har hun mindst to faste tjenestepiger: en til at lave mad og en barneplejerske. Dertil kommer så sykonen og vaskekonen, når der er brug for en ekstra hånd. Senere får hun stor indflydelse på forretningen,²¹ men i tiden omkring Første Verdenskrig må hun til tider selv bære frokosten ned i forretningen – således også i dag.

Her indtager lærlingene og kommisserne traktementet stående. Maden er som altid god – købmandsgården er et godt sted at være på kost.²² Selv de tilrejsende bønder får til tider en lille servering.

Det er en lang tur fra Hornsherred til Roskilde i en åben hestevogn på en kold dag. Tilbage i folkestuen, karlekammeret eller Jens Peters stue, som det lille rum ved siden af cykelstalden i gårdens sydfløj også bliver kaldt, er det ligeledes frokosttid.

Også her er rangordenen klar:
Som yngstelærling spiser Lejf
som den sidste.

Jens Peter skræller et løg og hiver skindet af et par gode spegesild. Brødet med fedt har bønderne selv med til det, der nu bliver et helt lille festmåltid. Bønderne har købt en øl, eller også har Jens Peter ligefrem budt på en – og endda en sodavand til børnene.²³

De sidder tæt på folkestuens bænke til dagens frokost. Arbejdsmændene på kornmagasinet i nordfløjen kommer ind for at spise og for at få varmen. Magasinet er hundekoldt og befængt med rotter. Når der er mest at se til, går de 12 mand derovre. Dagen går med tunge løft af kornsække, med at vende og rense korn på det øverste loft og med at læsse vogne med alt fra brændsel til foderstoffer.²⁴

Hvis pladsen bliver for trang i folkestuen, eller hvis bønderne er mere tørstige, så er hjælpen nær. Cafe Stokken ligger med praktisk bagindgang fra købmandsgården. Navnet kommer fra ejeren, stokkefatter, der gik med stok.

Sammen med stokkemutter tager han imod med varme hilsener – og stokkemutter byder lærlingene på kaffe, når det er koldt som i dag. Det formentlig lidt ældre ægtepar, der også kaldes bedstefar og bedstemor, bor i kvistlejligheden oven på forretningen nogle år endnu. Jens Peter overtager den med kone og 5 børn i 1917.²⁵

Om eftermiddagen er gården proppet. 30 vogne er der kommet. Imens er hestene blevet staldet op, så der er to i hver bås. Under halvtagene bliver der også fyldt op, og de mest skikkelige bliver bundet til en pæl. På den måde blev der plads til intet mindre end 50 heste.

Nu må mange af dem til at arbejde igen, for bønder er begyndt at vende tilbage fra deres ærinder i byen. Imens er deres vogne blevet fyldt med de varer, de bestilte ved kommissen tidligere på dagen. Jens Peter hilser pænt på dem igen og finder snart deres vogne og heste frem igen. Han har en glimrende hukommelse og ved altid, hvilken hest, vogn og bonde der hører sammen.

Som tak for hjælpen får han drikkepenge fra bønderne – typisk 50 øre, men hvis bonden vil være flot, eller hvis han har en særligt stor vogn, er det en krone. Han sender vognene afsted med en hilsen, og af og til et klap bagi til hesten, så der kommer fart på.²⁶

Imens er der kommet et par bykunder på besøg i butikken. De fleste kom fra det lidt bedre stillede borgerskab – arbejdere bruger hellere brugsen, der ligger tæt på. Mange foretrækker købmandsgården, fordi den bringer ud. Det er især praktisk, hvis man skal have tungt foder til sine høns eller duer.²⁷

Mens tusmørket så småt trænger sig på, bliver der tændt for butikkens eneste lyskilde: den store lampe over hoveddisken. Snart står den på aftensmad. Butikspersonalet spiser efter tur dagens eneste siddende måltid i privaten. Også her er rangordenen klar: Som yngstelærling spiser Lejf som den sidste.

Efter maden er det tilbage i butikken. Der skal gøres klar til næste dag, og butikken skal skinne. Om lørdagen må Lejf pudse vægten og polere disken ind til kl. 23, inden han får fri, men på almindelige hverdage lukker butikken kl. 20.²⁸ Dørhåndtaget bliver taget ud for at markere, at butikken nu er lukket.

Kakkelovnene bliver slukket og dørene lukket. Men der står en enkelt vogn tilbage i gården. Og snart kommer ejermanden vraltende ind i gården, lige så træt som han er beruset. De får ham bundet til vognens stol, spændt hesten for – og beder den om at finde hjem selv.²⁹

↑ Fig 4.

De to brødre Werner og Carl Viggo Petersen kom til at præge købmandsgården gennem 50 år. Carl Viggo ses til venstre, i midten kommis H.C. Petersen, og formentlig Werner til højre. Fotograf ukendt. 1931

REDDET AF FUGLEFODER

Nogle af dem, vi ikke fik hilst på i det lille billede af gården ovenfor, var de børn, der befolkede købmandsgården. Købmandsparret fik 6 børn, og de to sønner Werner og Carl Viggo kom med tiden til at føre virksomheden videre.

Hvis ikke gården var en anakronisme i 1910'erne, så blev den det med stigende hast op gennem årtierne, frem til at Carl Viggo som den sidste af de to brødre overlod nøglerne til museet sammen med sin kone, Bodil, i 1979.

I takt med brødrenes opvækst skete der mange ændringer i købmandsgården. Antallet af karle på magasinet svandt ind, og hestevognene blev afløst af biler. Jens Peter begyndte at levere varer i stedet for at spænde fra. Facaden fik nye skilte, og flere varer blev pakket ind fra fabrik.

Christian Petersen blev syg i 1931, hvorefter de to brødre overtog driften af kolonialbutikken, mens Christian fortsat tog sig af kornhandlen. Da han døde i 1946, fortsatte virksomheden under Marianne Petersens ledelse. Hun døde i 1955, hvorefter de to brødre kørte butikken videre sammen.³⁰

De to brødre var begge dygtige til fugle, og det var da også fuglefoder, der blev den niche, der kom til at holde liv i butikken som en rigtig købmandsgård. Mens de fleste andre købmænd stoppede med at handle med grovvarer i tiden efter Anden Verdenskrig, blev de to brødre ved. Foderblandingerne blev produceret i magasinbygningen, hvor brødrene også havde deres brevduer. Med tiden skiftede fokus fra høns og duer til tropefugle, og det blev i højere grad haveejere end landmænd, der hentede kunstgødning hos Lützhøft. Enkelte små landmænd fortsatte endda med at afsætte høsten til købmandsgården helt indtil 1979.³¹

På sin vis havde de to brødre genoplivet den gamle, store købmandsgård som koncept -en produktionsvirksomhed med handel.

På sin vis havde de to brødre genoplivet den gamle, store købmandsgård som koncept: Nu var det en produktionsvirksomhed med handel. Havde det ikke været for produktionen af fuglefoder, så havde de gamle magasinbygninger i købmandsgården næppe fået lov til at overleve.

I butikken var noget fulgt med tiden, men topmoderne blev virksomheden aldrig. Det havde ikke været nødvendigt at foretage større ombygninger på den efterhånden aldrende købmandsgård siden år 1900.³²

Devisen synes at have været, at alt kan genbruges. Tomme cigarkasser blev til små skuffer, gammelt inventar blev til opbevaringsløsninger på de store lofter. Og meget af det, der ikke kunne genbruges lige nu, endte netop her.³³

↑ Fig. 7.

Sidste omgang. Købmandsparret Carl Viggo og Bodil Petersen bag disken, en af de sidste dagen inden butikken lukkede. Forretningen var præget af disksalg og god betjening til det sidste. Foto: Torben Høj, 1979, Roskilde Museum.

Werner gik på pension i 1977, samme dag som han kunne fejre 50-års jubilæum.³⁴ To år senere stoppede Carl Viggo og Bodil Petersen også. Virksomheden var sund nok, men Carl Viggos helbred tillod ikke mere. Gården kom på kommunens hænder.

INGEN "FORPLUMRENDE ROMANTISERING"

I 1979 var Lützhøfts Købmandsgård ikke bare en af de eneste tilbageværende købmandsgårde i byen – den var absolut også den mest velbevarede. I løbet af året begyndte visionerne om at gøre gården til et museum at tage form. Roskilde Museum sendte en interessetilkendegivelse til byrådet i april,³⁵ som blev fulgt op af et egentligt projektforslag i september.

Her argumenterede museet for, hvorfor gården var noget helt særligt: "Selve købmandsgården vil hverken blive den første, den eneste eller den smukkeste, som bliver bevaret for eftertiden, men den er nok mere karakteristisk for de faktiske forhold end den korte række af bevarede pragtstykker ved andre danske museer. Den repræsenterer et handelsmiljø samt nogle bolig- og arbejdsforhold, som hidtil er blevet forbigået/overset eller nedrevet."³⁶

For museet var det vigtigt, at gården blev bevaret i sin totalitet som et samlet kulturmiljø. Det samlede miljø rummede ud over de kulturhistoriske værdier også et pædagogisk potentiale, der kun blev udfoldet med en total bevaring: "Det betyder f.eks. at butiklokalet ikke tillægges større værdi end tjæretaprummet i udhuset, og at magasinet ikke opfattes som vigtigere end oplagsrummene i sydlængen: der er tale om bygninger og funktioner, som er indbyrdes afhængige, og som kun kan forstås i sammenhæng med hinanden".³⁷

"Der er tale om bygninger og funktioner, som er indbyrdes afhængige, og som kun kan forstås i sammenhæng med hinanden."

Selvom museet havde besluttet sig for at fokusere på perioden 1910-1920, så ønskede man snarere at "fastholde bygningernes nuværende udseende" frem for "at føre bestemte kulturelementer tilbage til en tænkt oprindelighed". Man ville gerne bevare de aftryk, som de skiftende års brug af købmandsgården havde sat på bygningsmassen, hvorfor istandsættelsen "også drejer sig om at fastholde bygningernes nuværende udseende."³⁸

Nogle steder ville man dog gå genopretningens vej. For eksempel skulle vandingstruget på gårdspladsen genskabes. Det var nu ikke for hyggen og den gode stemnings skyld: "Alt dette skulle ikke tjene en forplumrende romantisering, men det er for det første i overensstemmelse med de historiske kendsgerninger, og for det andet afspejler det en vigtig økologisk grundholdning, som er meget karakteristisk for købmandsgårde."³⁹

Den økologiske grundholdning, der her er tale om, sigter næppe på biologiske produktionsmetoder, men snarere til den helhedsforståelse for bygninger, varer, kunder, ansatte, handelsmetoder, omgangsformer med videre, som købmandsgårdene repræsenterede.

I prospektet lokkede man kommunalbestyrelsen med, at det nye museum gav "en række nyskabende aktiviteter og udstillinger, som vil kunne placere Roskilde og Roskilde Museum i centrale positioner i samfunds- og museumsudviklingen."⁴⁰

Og noget lokkemad skulle der til, for den økonomiske smalhals i slutningen af 1970'erne kunne mærkes. Den stigende ungdomsarbejdsløshed kunne ligefrem aflæses i budgetterne for både drift og udvikling. Meget af arbejdet skulle udføres af folk i arbejdsprøvning.⁴¹ Samtidig frygtede Roskildes resterende købmænd en unfair konkurrence fra en offentligt støttet købmandsforretning.⁴²

Problemerne til trods blev pengene bevilliget, og arbejdet gik i gang.

"DET ENESTE NUTIDIGE BLIVER PRISERNE"

Der blev samlet tykke mapper med varestudier, de forhenværende købmænd, lærlinge og husmænd blev interviewet. Det aflagte inventar blev hentet ned fra lofterne, sat i stand og sat frem på sin oprindelige plads igen. Pø om pø blev forretningen genskabt, som den var i 1910'erne.

Og den 3. juli 1982 blev håndtaget sat i døren igen. Museet var åbent.

I pressemeddelelsen lagde man særligt vægt på, at det ikke blot var købmandsgårdens oprindelige udseende, men dens funktioner, der var genskabt: "Lützhøfts købmandsgård bliver med alle sine genskabte funktioner enestående: Den gamle diskhandel med varer i løs vægt i autentiske omgivelser. Det eneste nutidige bliver priserne."⁴³

Dermed var der lagt op til, at den immaterielle kulturarv, som for eksempel handelsmetoderne, kom til at indgå på lige fod med den materielle ditto, der ikke blot kunne beskues, men også købes med hjem fra butikken.

Nu var købmandsgården for alvor en anakronisme - og samtidig moderne som aldrig før. Der fandtes ikke noget lignende museum i Danmark.⁴⁴

Museet gik endda flere skridt videre end sin primære inspirationskilde, Kulturens Hökeri i Lund. Her fandtes et begrænset udsalg med tids-svarende varer i en høker fra omkring århundredeskiftet, men til forskel fra Lützhøft var langt størstedelen af varerne alene til udstilling.⁴⁵

Siden åbningen har museet ændret sig på mange punkter. Perioden

er skubbet fra 1910'erne til 1920'erne, og der er kommet flere varer på hylderne og på krogene i loftet. Med åbningen af Slagtermuseet i 1993 og Håndværksmuseet i 2002 er den gamle købmandsgård ligefrem blevet et lille museumskompleks. Til gengæld er museets oprindelige vision om at åbne købmandsgården i sin totalitet som et arbejdende museum aldrig blevet indfriet.

Essensen af museumsprojektet er imidlertid den samme: Også i fremtiden skal museet insistere på at være en levende anakronisme.

↓ Fig. 8.

Sammenligner man fotos fra museet de seneste 25 år med dette foto fra starten af 1980'erne, er det slående, hvor få varer der var ved museets åbning. Fotograf ukendt. Roskilde Museum, 1982.

NOTER

- ¹ Møller 2013, 2, 11 f.
- ² Danmarks Statistik, Museer; ROMUs administrationsarkiv (RMA) 69-92-71x2: PRESSEMEDDELELSE, d. 17. sept. 1992; samt oversigt over museets statistiske indberetninger. .
- ³ RMA A-69-79 1982: Lützhøfts Gård. 4.
- ⁴ RMA A-69-79-71: Vdr. Lützhøfts gård, Ringstedgade 6. D. 25. april 1979.
- ⁵ Christmas-Møller 1990, 7, 24 ff.; Fang 1971, 162 ff.; Karlsson 1998, 57 ff.
- ⁶ Lov om Haandværks- og Fabrikdrift samt Handel og Beværtning m.m. § 32.
- ⁷ Bjørn 2022; Rosenmeier 1980, 76 ff.
- ⁸ Møller 2013, 8, 11.
- ⁹ Rosenmeier 1980, 78.
- ¹⁰ Karlsson 1998, 64 ff.
- ¹¹ Jensen 1917, 79.
- ¹² Møller 2013, 16; Inflationsomregner.
- ¹³ Karlsson 1992, 23 ff.; Rung 1986, 1.
- ¹⁴ Karlsson 1991, 77 ff.
- ¹⁵ Rung 1983, 97.
- ¹⁶ Karlsson 1992, 22.
- ¹⁷ Ibid., 26 f.
- ¹⁸ Ordnet.dk, opslag "Slusk".
- ¹⁹ Rung 1986, 3.
- ²⁰ Karlsson, P.: Interview med Werner Petersen, 1988, 4 f.
- ²¹ Rasmussen & Rosenmeier 1981, 96.
- ²² Rung 1983, 100.
- ²³ Karlsson 1992, 26 f.

- ²⁴ Karlsson 1991, 74 f.; Rung 1986, 3.
- ²⁵ Karlsson 1992, 25; Rung 1986, 1.
- ²⁶ Karlsson 1992, 24 f.
- ²⁷ Karlsson 1991, 80 ff.
- ²⁸ Rung, G.: Interview med Lejf Pagh Knudsen, d. 14. jan. 1986, 23.
- ²⁹ Karlsson 1992, 27
- ³⁰ Rasmussen & Rosenmeier 1981, 96.
- ³¹ Rosenmeier 1980, 89.
- ³² Rung 1984, 14.
- ³³ Rosenmeier 1980, 89 f.
- ³⁴ Karlsson 1988, 3.
- ³⁵ RMA A-69-79-71: Vedr. Lützhøfts Gård, Ringstedgade 6, 1.
- ³⁶ RMA A-69-79 1982: Roskilde Museums købmandsgård. Lützhøfts Gård.
- ³⁷ Ibid.
- ³⁸ Ibid.
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ Ibid.
- ⁴¹ RMA A-69-79-71: Vedr. Lützhøfts Gård, Ringstedgade 6, 2.
- ⁴² DAGBLADET, d. 16. okt. 1979.
- ⁴³ RMA A-69-79-71 *Til redaktionen*.
- ⁴⁴ Ibid.
- ⁴⁵ Persson 1963, 12 ff.

LITTERATUR

- Christmas-Møller, I. 1990: *Djalma Lunds Gaard*. Roskilde.
- Fang, A. 1971: *Roskilde II. Fra byen og dens historie*. Roskilde.
- Jensen, A.K. (red.) 1917: *Danske Byer og deres Mænd*. XIX Roskilde. Aarhus.
- Karlsson, P. 1991: Lützhøfts Købmandsgård 1910-20. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum* 1990, 69-90.
- Karlsson, P. 1992: Gårdskarl og købmandskusk. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum* 1991, 21-33.
- Karlsson, P. 1998: *Roskilde bys historie, 1850-1970*. Roskilde.
- Møller, P.L. 2013: *Brødrene Lützhøft*. Roskilde.
- Persson, E. 1963: Kulturens Hökeri. *Kulturen* 1963.
- Rasmussen, F. & E.M. Rosenmeier 1981: Brødrene Lützhøfts Efterfølgere. *ROMU II. Årsskrift fra Roskilde Museum* 1981, 95-117.
- Rosenmeier, E.M. 1980: Brødrene Lützhøfts Efterfølgere. *ROMU I. Årsskrift fra Roskilde Museum* 1980, 74-91.
- Rung, G. 1983: Om diskenspringerens disk – og andet inventar i købmandsgården. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum* 1982, 89-100.
- Rung, G. 1984: Roskilde Museums købmandsgård: Brødrene Lützhøfts Eft. *Foreningen til gamle bygningers bevaring Roskilde: Årsskrift* 1984, 8-18.

Onlineresourcer

Bjørn, C. 2022: andelsbevægelse i Den Store Danske på lex.dk. <https://denstoredanske.lex.dk/andelsbev%C3%A6gelse> (d. 23. feb. 2022).

Danmarks Statistik, Museer dst.dk/da/Statistik/emner/kultur-og-fritid/museer-og-zoologiske-haver/museer (d. 27. feb. 2022).

Inflationsomregner www.oldmoney.dk på baggrund af Danmarks Statistiks forbrugerprisindeks <https://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/statistikdokumentation/forbrugerprisindeks> (d. 23. feb. 2022).

Lov om Haandværks- og Fabrikdrift samt Handel og Beværtning m.m. § 32. <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/naeringsfrihedsloven-1857/> (d. 1. feb. 2022).

Ordnet.dk, opslagsord slusk <https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=slusk&tab=for> (d. 23. feb. 2022).